

Politeja

Nr 2(83), 2023, s. 69-88

<https://doi.org/10.12797/Politeja.20.2023.83.04>

Licencja: CC BY-NC-ND 4.0

Oleh TURIJ

Ukraiński Katolicki Uniwersytet we Lwowie
olturiy@ucu.edu.ua

Alicja NOWAK

Uniwersytet Jagielloński
alicja.z.nowak@uj.edu.pl

ŹRÓDŁO IDEI UKRAIŃSKIEGO KATOLICKIEGO UNIWERSYTETU I DZIEJE JEJ REALIZACJI W UKRAINIE PO 1991 ROKU

ABSTRACT **The Idea of a Ukrainian Catholic University: Its Origins and Its Implementation in Ukraine after 1991**

The historical predecessors of the today's Ukrainian Catholic University were the Greek-Catholic Theological Academy founded in 1928 in Lviv by Metropolitan Andrey Sheptytsky, and the Ukrainian Catholic University of St. Clemens the Pope in Rome, established by Metropolitan Josyf Slipyj in December 1963, after his release from the Soviet imprisonment. In 1994, the Lviv Theological Academy was restored in the independent Ukraine, and in 2002 it was transformed into a university. The very name of the institution reflects the three consecutive stages of its history. As first, during the interwar period, when Western Ukraine was within the borders of Poland, the principal task was to provide Ukrainian youth with a possibility to pursue higher studies in their native language. During the Soviet period, when the Greek-Catholic Church in Ukraine was banned and persecuted, the top priority was to maintain links with the Catholic world. Nowadays, in the independent Ukraine, the UCU seeks to become a new type of university offering an alternative to the post-Soviet educational approach and *forming leaders to serve with professional excellence in Ukraine and internationally – for the glory of God, the common good, and the dignity of the human person.*

Keywords: university, Ukraine, catholicism, Greek-Catholic Church

Słowa kluczowe: uniwersytet, Ukraina, katolicyzm, Kościół greckokatolicki

Na rok 2021 przypadła 30 rocznica rozpadu ZSRR. To wydarzenie zapoczątkowało szereg zmian w życiu politycznym, a także społeczno-kulturalnym w Europie Wschodniej i Południowo-Wschodniej.

Wydarzenia z 1991 r. znalazły swoje odzwierciedlenie w wielu procesach zachodzących w Ukrainie i pozwoliły m.in. na odrodzenie i przemiany ukraińskiego życia uniwersyteckiego, które następnie latami wyzwalano się z obciążającej na wielu poziomach (m.in. ideologicznie i moralnie) spuścizny sowieckiej.

Zupełnie inaczej przedstawia się sytuacja Ukraińskiego Uniwersytetu Katolickiego we Lwowie, który nie jest obciążony sowieckim dziedzictwem, pomimo że odciśnięło ono swoje piętno na jego losach, a okoliczności powstania tego uniwersytetu są ściśle powiązane z wydarzeniami roku 1991. Dla zrozumienia źródła idei ukraińskiego katolickiego uniwersytetu konieczne jest przybliżenie historycznego tła długotrwałego procesu tworzenia tego uniwersytetu oraz uwzględnienie szerszego polityczno-społecznego kontekstu wydarzeń z przeszłości.

Niekiedy nazwa instytucji precyzyjnie wskazuje na miejsce i znaczenie danej organizacji w życiu społeczno-politycznym i kulturowym. Wydaje się, że i w tym wypadku może być to klucz, który pozwoli wskazać źródło pojawienia się idei Ukraińskiego Uniwersytetu Katolickiego we Lwowie, a ponadto umożliwi ustrukturyzowanie wyводу dotyczącego okoliczności, w których ta koncepcja została zrealizowana. Należy w tym celu raz jeszcze uwypuklić poszczególne elementy składowe oficjalnej nazwy ośrodka: uniwersyteckiego, ukraińskiego i katolickiego. Wszystkie wspomniane cechy są ważne, o czym przekonuje historyczny kontekst, i do pewnego stopnia odpowiadają trzem etapom rozwoju intelektualnej refleksji na temat społecznej i narodowej roli uczelni. Warto podkreślić, że każdy z tych elementów odnosi się do innego wymiaru istnienia ośrodka, jednak ideałem, do którego zmierzali pomysłodawcy uniwersytetu, od samego początku była ich komplementarność.

Początek działań ukierunkowanych na promocję i realizację idei uniwersytetu jest osadzony w czasach panowania austriackiego w Galicji. Zachowane źródła świadczą o obecności oraz ewolucji tej idei od połowy XIX w., pokazują konkretne działania zmierzające ku powołaniu do życia szkoły wyższej¹. W sprawę walki o ukraińskie oblicze

¹ Wołodmyr Kaczmar wskazuje trzy etapy rozwoju idei narodowego, ukraińskiego uniwersytetu: 1. od początku lat 90. XIX w. do 1899 r., gdy dominuje idea utrakwizmu lwowskiego uniwersytetu; 2. w latach 1899-1910, gdy rodzi się w ścianach lwowskiego uniwersytetu idea odrębnego ukraińskiego ośrodka uniwersyteckiego; 3. w latach 1910-1914, gdy walka o uniwersytet toczy się głównie na forum

lwowskiego uniwersytetu zaangażowany był Kościół greckokatolicki. W 1910 r. Andrzej Szeptycki wystąpił w parlamencie austriackim i wniósł o pozytywne rozpatrzenie tej tak ważnej dla narodowego i kulturalnego życia sprawy, którą nieco przysłoniły kwestie polityczne². W 1914 r. dzięki pośrednictwu metropolity udało się doprowadzić do ugody polsko-ukraińskiej i kwestia uniwersytetu nabrała kształtu³. Niestety wybuch I wojny światowej przekreślił te wysiłki i na wiele lat uniemożliwił kontynuację działań⁴. W dodatku po zakończeniu wojny rozgorzał konflikt polsko-ukraiński (lata 1918-1919), zakończony porażką ukraińskich dążeń państwowotwórczych. Galicja Wschodnia w wyniku decyzji Rady Ambasadorów została przekazana w marcu 1923 r. pod zarząd Rzeczypospolitej. Przedstawiony kontekst wydaje się fundamentalny dla dalszych losów idei uniwersyteckiej. Na przełomie wieków XIX i XX można wskazać przykłady współpracy polsko-ukraińskiej w sprawach związanych z miastem, w tym także z uniwersytetem⁵. Jednak po 1918 r. Ukraińcy pozbawieni możliwości realizacji swoich politycznych planów stali się na terytorium Galicji wschodniej mniejszością o ograniczonych prawach. Ten status sprawił, że plany, które były w trakcie realizacji jeszcze w czasach austriackich, w nowej sytuacji politycznej zostały zagrożone. Był to dramat wielu wykształconych, zdolnych ludzi, których pozbawiono dostępu do wyższej oświaty w ukraińskim uniwersytecie i kształcenia w ojczystym języku. Po I wojnie światowej Uniwersytet Lwowski został reaktywowany, nadano mu imię króla Jana Kazimierza⁶, a wszystkie ukraińskie katedry istniejące dotychczas na tej uczelni

politycznym i w austriackim parlamencie, V. Kačmar, *Za ukraińskij universitet u L'vovi. Ideâ nacional'noi višoï školy u suspil'no-političnomu žytti galic'kih ukraińciv (kiniec' XIX – počatok XX st.)*, Lviv [В. Качмар, *За український університет у Львові. Ідея національної вищої школи у суспільно-політичному житті галицьких українців (кінець XIX – початок XX ст.)*, Львів] 1999, s. 98-99.

² Tamże, s. 79; tenże, *Pitannâ pro stvorennâ ukraińskogo universitetu u L'vovi v avstrijs'komu parlamenti na počatku XX st.*, [w:] *L'viv: misto-suspil'stvo-kul'tura: zb. nauk. pr.*, red. M. Mudrij, Lviv [Питання про створення українського університету у Львові в австрійському парламенті на початку XX ст., [w:] *Львів: місто-суспільство-культура: зб. наук. пр.*, red. М. Мудрий, Львів] 1999, s. 423.

³ J. Hrycak, *Historia Ukrainy. 1772-1999. Narodziny nowoczesnego narodu*, przeł. K. Kotyńska, Lublin 2000, s. 100. Na temat starań w parlamencie o stworzenie ukraińskiego uniwersytetu do 1914 r. – por. V. Kačmar, *Pitannâ pro stvorennâ...* [В. Качмар, *Питання про створення...*], s. 421-430.

⁴ V. Kačmar, *Za ukraińskij universitet...* [В. Качмар, *За український університет...*], s. 95-96.

⁵ O. Suhij, *L'vivskij universitet na rubežih XIX–XX st.: organizaciâ, školy, gromads'ke žyttâ*, „Visnik L'vivskogo universitetu. Seriâ istorična” [О. Сухий, *Львівський університет на рубежі XIX–XX ст.: організація, школи, громадське життя*, „Вісник Львівського університету. Серія історична”] 2013, nr 49, s. 59-60. Nie oznacza to, że współpraca odbywała się bez tarć. Część polskiego środowiska politycznego nie zgadzała się na jakiegokolwiek ustępstwa i broniła wyłącznie polskiego charakteru uniwersytetu i miasta, por. V. Kačmar, *Sprava ukraińskogo universitetu na tli pol's'ko-ukraińskih superečnostej u Galičini 1901–1908 rr.*, „Problemi slov'anoznavstva” [В. Качмар, *Справа українського університету на тлі польсько-українських суперечностей у Галичині 1901–1908 рр.*, „Проблеми слов'янознавства”] 2002, nr 52.

⁶ Król Jan Kazimierz 20 stycznia 1661 r. przekazał Kolegium Jezuickiemu we Lwowie dyplom, podnosząc je do rangi uniwersytetu, por. J. Draus, *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie 1918-1946. Portret kresowej uczelni*, Kraków 2007, s. 13; A. Redzik, *Zarys historii Uniwersytetu Jana Kazimierza (perspektywa ustrojowa i ogólnouniwersytecka)*, cz. 1: *Ab ovo ad mala*, [w:] *Academia Militans. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie*, red., wstęp i zakończenie A. Redzik, Kraków 2015, s. 65-70.

zostały zlikwidowane⁷. Ten proces polonizacyjny, rozpoczęty już w latach 60. XIX w. po wprowadzeniu autonomii Galicji, rozszerzył się na szkolnictwo w ogóle, a także wszelkie ukraińskie obywatelskie, oświatowo-kulturalne instytucje, w tym także wydawnictwa, których działalność ograniczano. Wielu profesorów straciło pracę, a studenci byli zmuszeni wyjechać w poszukiwaniu wykształcenia za granicę⁸. Na początku lat 20. senat Uniwersytetu przyjął uchwałę, że pierwszeństwo przy przyjmowaniu na studia będą miały osoby, które odbyły służbę w wojsku polskim, w wyniku czego wykluczono młodzież ukraińską, która w latach 1914-1919 służyła najpierw w Legionie Siczowych Strzelców, a potem w Ukraińskiej Halickiej Armii. Historyczny kontekst pozwala zrozumieć, dlaczego szanse na stworzenie ukraińskiego uniwersytetu wówczas podupadły. Należy jednocześnie podkreślić, że nadzieja nie zanikła zupełnie i wkrótce podjęto nowe próby zmierzające do stworzenia takiej instytucji. W 1923 r. pomimo wcześniejszego zakazania przez władze polskie urządzania ukraińskojęzycznych wykładów i konferencji organizowanych przez Naukowe Towarzystwo im. T. Szewczenki czy Towarzystwo Piotra Mohyły ukraińska inteligencja zainaugurowała uniwersytecką działalność (powołano wydziały prawa, filologiczny i przyrodniczy – 65 katedr). Nieuznawany przez państwo polskie tzw. Tajny Uniwersytet Ukraiński był zmuszony do istnienia w podziemiu aż do czasu zakończenia swojej działalności w 1925 r.⁹, mimo że konstytucja marcowa z 1921 r., głosiła prawa mniejszości narodowych i wyznaniowych (artykuł 110)¹⁰.

Jednocześnie w sprawę uniwersytetu zaangażowana była Cerkiew greckokatolicka, której status ustabilizował się po podpisaniu przez Polskę konkordatu ze Stolicą

⁷ W 1911 r. Ukraińcy proponowali, aby ukraińskojęzyczne katedry (trzy na wydziale teologicznym, trzy na wydziale prawa i cztery na filozoficznym) uczynić podstawą osobnego ukraińskiego uniwersytetu, V. Kačmar, *Pitannâ pro stvorennâ...* [В. Качмар *Питання про створення...*], s. 427; O. Suhij, *L'viv's'kij universitet...* [О. Сухий, *Львівський університет...*], s. 70.

⁸ O. Šiška, *Naše miasto: L'viv*, Lviv [О. Шишка, *Наше місто: Львів*, Львів] 2011, s. 112-113.

⁹ K. Korolev's'kij, *Mitropolit Andrej Šeptic'kij (1865-1944)*, Lviv [К. Королевський, *Митрополит Андрій Шептицький (1865-1944)*, Львів] 2014, s. 108-109. Na temat funkcjonowania tajnego uniwersytetu – por. M. Mudrij, *V ob'jmach politiki. Ukraïns'kij taëmnij universitet u L'vovi, 1921-1925*, „Visnik NTŠ: informacijne vidannâ” [М. Мудрий, *В об'їмах політики. Український таємний університет у Львові, 1921-1925*, „Вісник НТШ: інформаційне видання”] 2011, nr 46, s. 36-41; tenże, *Spór o ukraiński uniwersytet we Lwowie na przełomie XIX i XX stulecia i ukraiński [tajny] uniwersytet (1921-1925)*, [w:] *Academia Militans. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie*, red., wstęp i zakończenie A. Redzik, Kraków 2015, s. 895-920. Na temat konfrontacji polsko-ukraińskiej dotyczącej uniwersytetu we Lwowie – por. także M. Mudrij, *Vid Avstrii do Polši: problema ukraińskogo universitetu u L'vovi v peršij čverti XX st.* [Від Австрії до Польщі: проблема українського університету у Львові в першій чверті XX ст.], [w:] *Lwów. Miasto, społeczeństwo, kultura. Studia z dziejów Lwowa*, t. 4, red. K. Karolczak, Kraków 2002, s. 291-309. Na temat debaty nad planami stworzenia uniwersytetu ukraińskiego m.in. w Krakowie i opinii na ten temat badaczy i władz Uniwersytetu Jagiellońskiego – por. B. Stoczewska, *Projekt utworzenia w 1924 r. ukraińskiego uniwersytetu w Krakowie na tle sporów wokół ukraińskich dążeń do powstania własnej wszechnicy*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 2008, t. 11, s. 185-206.

¹⁰ Por. M. Papierzyńska-Turek, *Między tradycją a rzeczywistością. Państwo wobec prawosławia 1918-1939*, Warszawa 1989, s. 133-134. Tekst art. 110 dostępny w Internecie – por. *Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*, [online] <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19210440267/O/D19210267.pdf>, 12 II 2023.

Apostolską w 1925 r.¹¹ Nieprzypadkowo, ponieważ właśnie ta Cerkiew była jedyną tak wpływową społecznie, znaczącą pod względem liczebności wiernych, cieszącą się autorytetem, a zarazem, i co najważniejsze, jedyną instytucją z ukraińskim obliczem. Silnie powiązana ze społeczeństwem obywatelskim i życiem kulturalnym, naturalnie angażowała się w tworzenie uniwersytetu. Nie bez znaczenia jest fakt, że promotorem owych działań był ówczesny metropolita Andrzej Szeptycki – powszechnie szanowany hierarcha, cieszący się w Zachodniej Ukrainie dużym autorytetem¹², a wcześniej, w okresie austriackim, także wpływowi polityk, m.in. członek parlamentu. Wpływ tego duchowego przywódcy i męża stanu na życie religijne, kulturalne, społeczne i polityczne w pierwszej połowie XX w. był ogromny¹³. Świadectwem jego zaangażowania są już wspomniane wystąpienia w austriackim parlamencie z 1910 r., w trakcie których mówił m.in. o potrzebie stworzenia uniwersytetu i akcentował, że miałyby to być ukraińska szkoła wyższa¹⁴. Jak dowiadujemy się z listu ojca Stanisława Sopucha, prowincjała jezuitów w Polsce, do Lorenza Lauriego, apostolskiego nuncjusza w Warszawie, Szeptycki jeszcze w 1905 r. prosił Stolicę Apostolską o stworzenie we Lwowie osobnych wyższych teologicznych studiów dla grekokatolików (w ramach istniejących uniwersytetów państwowych). Jednak, jak relacjonuje autor listu, nie udało się tego osiągnąć ze względu na opór miejscowych rzymskokatolickich biskupów¹⁵.

Pierwszy etap tworzenia przyszłego uniwersytetu należy wiązać z powstaniem w 1928 r. Grekokatolickiej Akademii Teologicznej na bazie istniejącego już we Lwowie seminarium duchownego dzięki inicjatywie i staraniom metropolity Andrzeja Szeptyckiego. Wedle świadectwa jego następcy – Józefa Slipyja – wtedy położono podwaliny pod przyszły uniwersytet.

Arcybiskup większy Lwowa Józef Slipyj w uroczystej mowie w roku 1966 powiedział: *Pierwsza myśl i kroki w kierunku stworzenia Ukraińskiego Katolickiego Uniwersytetu przypadają na bardzo ważne powojenne czasy 1926-1927 r. [...] Nowa odstona*

¹¹ Na temat zapisów Konkordatu – por. A. Krochmal, *Przepisy kościelne i państwowe regulujące stosunki między obrządkami*, [w:] *taż*, *Konflikt czy współpraca? Relacje między duchowieństwem łacińskim i grekokatolickim w diecezji przemyskiej w latach 1918-1939*, Lublin 2001, s. 60-65.

¹² A.R. Szeptycki, *Słowo wstępne*, [w:] *Kościół, naród, państwo. Działalność i dziedzictwo Metropolity Andrzeja Szeptyckiego (1865-1944)*, red. tenże, Wrocław-Warszawa 2011, s. 9. Nie oznacza to, że w grekokatolickim środowisku nie pojawiały się także głosy krytyki wobec Szeptyckiego, por. M. Vavżonek, *Diał'nist' A. Šeptic'kogo ta ii ocinka v Galičini*, [w:] tegoż, *Ekumenična diál'nist' Andriá Šeptic'kogo v Ukraïni ta Rosii*, Rim [M. Вавжонек, Діяльність А. Шептицького та її оцінка в Галичині, [w:] M. Вавжонек, *Екуменічна діяльність Андрія Шептицького в Україні та Росії*, Рим] 2006, s. 54-57.

¹³ Na ten temat por. m.in. P. Kuszka, *Postać sługi Bożego metropolity Andrzeja Szeptyckiego*, [w:] *Kościół, naród, państwo. Działalność i dziedzictwo Metropolity Andrzeja Szeptyckiego (1865-1944). Materiały z międzynarodowej konferencji w Krakowie 25-26 listopada 2009 roku*, red. A.R. Szeptycki, Wrocław-Warszawa 2011, s. 17-24.

¹⁴ 28 czerwca (wg starego stylu 15 czerwca) 1910, Wiedeń. Wystąpienie metropolity Andrzeja w austriackiej Izbie Lordów o potrzebie utworzenia ukraińskiego uniwersytetu we Lwowie, por. A. Šeptic'kij, *Pastirs'ki poslanná 1899-1914 rr.*, t. 1, Lviv [A. Шептицький, *Пастирські послання 1899-1914 рр.*, т. 1, Львів] 2007, s. 718-721.

¹⁵ Archivio della Congregazione per le Chiese Orientali (ACO), Ruteni, 53, pos. 480/28, fol. 7a, Sopuch-Lauri, 1926.

znanych już wcześniej szkół, które na przestrzeni tysiąclecia przyjmowały różne nazwy, znalazła swój wyraz w *Teologicznej Akademii*¹⁶.

Wkrótce po otwarciu Akademii gazeta „Dilo” w artykule redakcyjnym tak pisała o przyczynach powstania Akademii: *Dla teologicznej młodzieży powołuje ojciec Metropolita do życia w murach duchownego seminarium tymczasowo wydział teologiczny w nadziei, że z chwilą powołania publicznego ukraińskiego uniwersytetu we Lwowie wejdzie on w skład przyszłego uniwersytetu*¹⁷.

Zamysł tej szkoły był ściśle powiązany z potrzebami ukraińskiego społeczeństwa we wschodniej Galicji od czasu panowania austriackiego. Idea narodowej emancypacji, która ewoluowała na przestrzeni XIX w., rozwój literackiego języka ukraińskiego, powołanie do życia katedry historii i innych jednostek z ukraińskim językiem wykładowym dowodzą, że Ukraińcy dążyli do powstania ukraińskiego uniwersytetu. Wysiłki zmierzały do wykorzystania języka ukraińskiego we wszelkich sferach życia społecznego, a konsekwentne dążenia do narodowego niezależnienia czyniły jego zaistnienie jednym z ważnych jej wymogów¹⁸.

Działalność dydaktyczną w Akademii zainicjowano jesienią 1929 r. Fakt, że powstała ona w wyniku podniesienia istniejącego wcześniej seminarium duchownego do wyższej rangi, należy traktować jako rozwiązanie kompromisowe, ponieważ głównym celem w istocie nadal było stworzenie ukraińskiego uniwersytetu¹⁹. Skoro polski rząd nie

¹⁶ Mowa wygłoszona przez kardynała Józefa w dniu uroczystości św. Klemensa w 1966 r. została opublikowana rok później jako *Słowo wstępne* w zbiorze dokumentów dotyczących uniwersytetu, por. *Ukraińs'kij Katolic'kij Universitet im. sv. Klimentia Papi i jogo pravna osnova*, Rim [Український Католицький Університет ім. св. Климента Папи і його правна основа, Рим] 1967, s. 5. Wszystkie cytaty ze źródeł ukraińskich w przekładzie Alicji Nowak. W oryginale: *Перші думки і почини для постання і творення Українського Католицького Університету припадають на дуже важні повоєнні часи 1926-1927 рр. [...] Нове здійснення давніх шкіл, що поставали в нас під різними назвами впродовж тисячі літ знайшло тоді свій вияв під назвою Богословської Академії [Перші думки і почини для постання і творення Українського Католицького Університету припадають на дуже важні повоєнні часи 1926-1927 рр. [...] Нове здійснення давніх шкіл, що поставали в нас під різними назвами впродовж тисячі літ знайшло тоді свій вияв під назвою Богословської Академії]*.

¹⁷ *Для богословської молоді покликує о. Митрополит до життя в мурах духовної семінарії тимчасово богословський виділ в надії, що з хвилиєю заснування публічного українського університету у Львові ввійде він у склад будучого університету [Dla bogoslovs'koj molodi poklikuє o. Mitropolit do žittā v murah duhovnoї seminarії timčasovo bogoslovs'kij vidil v nadії, šo z hvilej zasnuvannā public'noho ukraińs'kogo universitetu u L'vovi vviđe vin u sklad budučogo universitetu]. Greko-katol. Bogoslovs'ka Akademiā u L'vovi (Z nagodi її vidkrittā), „Dilo” 230 (16 žovtnā 1929) [Греко-катол. Богословська Академія у Львові (З нагоди її відкриття), „Діло” 230 (16 жовтня 1929)], s. 2*

¹⁸ Por. A. Baran, *Borot'ba ukraińs'kih deputativ avstrijs'kogo parlamentu za vprovadžennā ukraińs'koї movi v diāl'nosti osvitiń, administrativnih ta sudovih institucij Gabsburz'koї monarhії (1848–1918 rr.)* [А. Баран, *Боротьба українських депутатів австрійського парламенту за впровадження української мови в діяльності освітніх, адміністративних та судових інституцій Габсбурзької монархії (1848–1918 рр.)*], [w:] *Jezyk ukraiński w życiu i działalności elit na Ukrainie na przestrzeni wieków. Kultura, nauka, oświata, religia, społeczeństwo, polityka*, red. W. Mokry, Kraków 2015, s. 541-552.

¹⁹ Akademia nie uzyskała uprawnień do nadawania stopnia doktora, C. Mudrij, *Navis istorії Cerkvi v Ukraini*, Rim [С. Мудрий, *Нарис історії Церкви в Україні*, Рим] 1990, s. 277-278.

pozwolił na to z powodów m.in. politycznych oraz finansowych, nawiązano do dawnych tradycji istnienia ruskich akademii w Ostrogu²⁰ i Kijowie²¹ w czasach pierwszej Rzeczypospolitej²². Wybrano zatem wariant kompromisowy, wykorzystując potencjał seminaryjnego ośrodka lwowskiego. Pozwalało to uniknąć konfrontacji z polską władzą, choć fakt, że Akademia od samego początku była pomyślana jako serce i zaczątek przyszłego uniwersytetu, nie był tajemnicą.

Jak czytamy we *Wspomnieniach* metropolity Józefa Slipeja: *W 1925 r. metropolita Sługa Boży Andrzej powołał mnie na rektora Seminarium Duchownego. Trzeba było od razu zadbać o przywrócenie studiom uniwersyteckiego poziomu. Podróże po wielu europejskich krainach dawały sposobność, by przekonać się, że na Zachodzie istnieją całe uniwersytety pod nazwą Instytutów albo Akademii. Polskie władze dalej nie chciały wyrazić zgody na stworzenie ukraińskiego uniwersytetu. Dlatego trzeba było obrać popularną na Wschodzie grecką, platońską nazwę „Akademia”, dobrze znaną w Ukrainie za czasów Piotra Mohyły i popularną w prawosławnym świecie, gdzie i dziś funkcjonują Teologiczne Akademie. Organizację Akademii we Lwowie przeprowadzono w oparciu o zachodnie tradycje uniwersyteckie²³.*

²⁰ Akademia Ostrogska pod względem poziomu nauczania stanowiła w istocie kolegium, trójjęzyczne liceum lub gimnazjum (wszystkie te nazwy występują w ówczesnych źródłach). Ze względu na prawosławne wyznanie twórcy szkoły nie mogła ona liczyć na uzyskanie uniwersyteckich praw. Nazwa „akademia” w przypadku ośrodka w Ostrogu odsyła przede wszystkim do środowiska naukowego, profesorów reprezentujących różne nacje, konfesje i uniwersyteckie centra, którzy współpracowali w ośrodku stworzonym przez księcia Konstantyna Wasyla Ostrogskiego już w połowie lat 70. XVI w., przygotowując tłumaczenie i redagując Biblię Ostrogską. Szkoła powstała prawdopodobnie kilka lat później, na początku lat 80. Na temat jej działalności – por. m.in.: Ī. Mič’ko, *Ostroz’ka slov’ano-greko-latins’ka akademiâ*, [w:] *Ostroz’ka davnina. Doslidžennâ i materialy*, red. Ī. Mič’ko, L’viv [I. Мицько, *Острозька слов’ано-греко-латинська академія*, [w:] *Острозька давнина. Дослідження і матеріали*, red. I. Мицько, Львів] 1995, t. 1, s. 13-23; Ā. Īsaëvič, „*Lycaeum trilingue*”: *Koncepcijâ trimovnoï školy u Ėvropi v XVI st.*, [w:] *Ostroz’ka davnina...* [Я. Ісаєвич, „*Lycaeum trilingue*”: *Концепція тримовної школи у Європі в XVI ст.*, [w:] *Острозька давнина...*], s. 8-12; T. Kempa, *Akademia Ostrogska*, [w:] *Szkolnictwo prawosławne w Rzeczypospolitej*, red. A. Mironowicz, U. Pawluczuk, P. Chomik, Białyostok 2002, s. 55-79.

²¹ Akademijski status Kolegium Kijowskiego nadany w 1694 r. ostatecznie potwierdził w 1701 r. Piotr I i stało się to już po podziale Ukrainy (1667), który spowodował, że Kijów stał się częścią Państwa Moskiewskiego i nie wrócił w granice Rzeczypospolitej. Niemniej jednak nieco wcześniej w umowie hadziackiej (1658) wyrażono zgodę, by na bazie tej szkoły stworzyć uniwersytet równy w prawach z Uniwersytetem Jagiellońskim. Spóźniona umowa nie została zrealizowana, ale zdaniem badaczy w związku z zapisami umowy w Kolegium wprowadzono akademicki program nauczania, N. Jakowenko, *Historia Ukrainy od czasów najdawniejszych do końca XVIII wieku*, przeł. O. Hnatiuk, K. Koryńska, Lublin 2000, s. 205-206.

²² Szeptycki odwoływał się do dawnej spuścizny kulturalnej i religijnej w kijowskiej metropolii, zwłaszcza do siedemnastowiecznej kijowsko-mohylańskiej tradycji, por. M. Vavžonek, *Ekumenična dial’nist’ Andrija Šeptič’kogo...* [M. Вавжонек, *Екуменічна діяльність Андрія Шептицького...*], s. 59-78.

²³ *V 1925 r. mitropolit Sługa Božij Andrej poklikav mene na rektora Duhovnoï Seminarii. Zaraz treba bulo podumati pro privernennâ studij na universitets’komu rivni. Vidbuvaučii studijni podorožii do riznih ėvropijs’kih krajin, možna bulo bačiti, šo na Zahodi isnuūt’ cili universiteti pid nazvoū Institutiv abo Akademij. Pol’s’ke pravlinnâ i dal’s’e ne botilo zgoditisâ na utvorennâ ukraïnskogo universitetu. Tomu treba bulo vzâti populârnu na Shodi grec’ku, platoniv’s’ku nazvu Akademii, vže dobre vidomu v Ukraïni*

Deklaracja była zatem jednoznaczna. Stworzenie wyższej szkoły teologicznej traktowano jako początek organizowania ukraińskiego uniwersytetu, w którym w przyszłości nauki teologiczne współistniałyby z innymi naukami, a akademia teologiczna przekształciłaby się w jeden z wielu wydziałów. Co więcej, domagając się od polskich władz uznania tej akademii, a jednocześnie koncepcji stworzenia na jej podstawie w przyszłości uniwersytetu, ukraińscy politycy i działacze kościelni powoływali się na fakt, że w 1925 r. prawosławni w drugiej Rzeczypospolitej oficjalnie utworzyli Studium Teologii Prawosławnej Uniwersytetu Warszawskiego²⁴. W 1926 r. posłowie z Ukraińskiej Reprezentacji Parlamentarnej zgłosili wniosek o utworzenie we Lwowie odrębnego ukraińskiego uniwersytetu, w którym m.in. planowano stworzyć dwa teologiczne wydziały – grekokatolicki i prawosławny²⁵.

Pewne wyobrażenie o tym, jak w okresie międzywojennym przebiegał proces rozbudowy Grekokatolickiej Teologicznej Akademii, daje fakt, że od początku powołano do życia takie katedry i kierunki, które w istocie były luźno lub niebezpośrednio związane z naukami teologicznymi. Za przykład posłużyć mogą wykłady z historii Ukrainy, które prowadził znany historyk Iwan Krypiakewycz²⁶, czy też z archeologii, wygłasza-

za Petra Mogili, a пізніше у православному світі, де й сьогодні існують Духовні Академії. Організацію Академії у Львові переведено на зразок західних університетів [В 1925 р. митрополит Слуга Божий Андрей покликав мене на ректора Духовної Семінарії. Зараз треба було подумати про привернення студій на університетському рівні. Відбуваючи студійні подорожі до різних європейських країн, можна було бачити, що на Заході існують цілі університети під назвою Інститутів або Академії. Польське правління і далі не хотіло згодитися на утворення українського університету. Тому треба було взяти популярну на Сході грецьку, платонівську назву Академії, вже добре відому в Україні за Петра Могили, а пізніше у православному світі, де й сьогодні існують Духовні Академії. Організацію Академії у Львові переведено на зразок західних університетів], Zvit Verhovnogo Arhibiskopa z diāl'nosti Ukraïnskogo Katolic'kogo Universitetu za akad. rik 1969-70, [w:] Ukraïnskij Katolic'kij Universitet im. sv. Klimenta Papi v drugomu p'atilitit'ju svoï diāl'nosti 1968-1973, Rim [Zvit Verhovnogo Arhibiskopa z diāl'nosti Ukraïnskogo Katolič'kogo Universitetu za akad. rik 1969-70, [w:] Ukraïnskij Katolič'kij Universitet im. sv. Klimenta Papi v drugomu p'atilitit'ju svoï diāl'nosti 1968-1973, Rim] 1974, s. 21-25.

²⁴ Na temat Studium Teologii Prawosławnej – por. m.in. H. Paprocki, *Studium Teologii Prawosławnej Uniwersytetu Warszawskiego (1925-1939)*, „Wiadomości Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego” 1973, nr 4, s. 62-68; M. Lenczewski, *Studium teologii Prawosławnej na Uniwersytecie Warszawskim w latach 1925-1939*, Warszawa 1992; A. Portnov, *Studium pravoslavnogo bogoslov'â Varšav'skogo universitetu (1925-1939)*, „Ukraïnskij arheografičnij šoričnik” [A. Portnov, *Студіум православного богослов'я Варшавського університету (1925-1939)*, „Український археографічний щорічник”] 2006, nr 10-11, s. 386-397; A. Portnov, *Nauka i vignanni: naukova i osvïtnâ diāl'ništ' Ukraïnskoi' emigracii v mižvoënnij Pol'šï (1919-1939)*, Harkiv [A. Portnov, *Наука у вигнанні: наукова і освітня діяльність української еміграції в міжвоєнній Польщі (1919-1939)*, Харків] 2008, s. 107-154; A. Baczyński, D. Sawicki, *Studium Teologii Prawosławnej Uniwersytetu Warszawskiego i jego „teologiczni spadkobiercy”*, „Elpis” 2018, t. 20, s. 231-242.

²⁵ *Za Ukraïnskij universitet. Zakonoprojekt Ukraïnskogo Sojmovogo Klûbu*, „Dilo” 31 (11 lûtogo 1926) [За український університет. Законопроект Українського Соймового Клубу, „Діло” 31 (11 лютого 1926)], s. 1.

²⁶ V. Lencik, *Prof. D-r Ivan Krip'akevič, âk profesor Bogoslov'skoi' Akademii u Lvovi (spomin pro znamenitogo profesora)*, „Ukraïnskij istorik. Žurnal Ukraïnskogo Istoričnogo Tovarištva” [В. Ленцик, Проф. Д-р Іван Крип'якевич, як професор Богословської Академії у Львові (спомин про знаменитого

ne przez Jarosława Pasternaka²⁷, oraz istnienie innych jednostek zajmujących się językoznawstwem i dyscyplinami kulturoznawczymi²⁸. W 1932 r. ogłoszono organizację osobnego wydziału filozoficznego²⁹. Naturalną kontynuacją tych procesów był pomysł utworzenia wydziałów prawa i medycznego³⁰.

Wszystko to, według świadectwa znanego ukraińskiego filologa i profesora akademii teologicznej Konstantyna Czechowycza, dodawało pewności, że przy obecnej szczerzej opiece i umiejętnym przewodnictwie Akademia będzie dalej się rozrastać i przekształcać w szkołę wyższego typu, która obejmować będzie więcej dziedzin nauki niż dotychczas, i która w rezultacie przy wsparciu ukraińskiego społeczeństwa przekształci się w pełnoprawny ukraiński uniwersytet, tak potrzebny ukraińskiemu narodowi³¹.

W 1936 r., gdy klimat w relacjach polsko-ukraińskich wskazywał na normalizację stosunków i idea powstania uniwersytetu stała się znów aktualna, Józef Slipij – rektor Akademii Teologicznej – tak oceniał status szkoły i perspektywę jej rozwoju: *w zeszłym roku nasza Akademia wykonała kilka kolejnych kroków w celu założenia pełnego ukraińskiego uniwersytetu i realizacji dawnej myśli naszego Metropolity, aby stworzyć własny uniwersytet. Wprawdzie dotychczasowe 8-letnie istnienie Akademii krok za krokiem zmierzało ku temu celowi, – a wydarzenia rok temu skłoniły naszego Założyciela do wystąpienia z wspomnianym planem przed naczelnymi kościelnymi i państwowymi władzami i domagania się przyznania Akademii praw lublińskiego katolickiego uniwersytetu.*

професора), „Український історик. Журнал Українського Історичного Товариства” 1993, nr 1-4, s. 170-173.

²⁷ *Programa vkladiv gr. kat. Bogoslov's'koï Akademii na litnij semester akad. roku 1933/34*, Lviv [Програма викладів гр. Кат. Богословської Академії на літній семестер акад. Року 1933/34, Львів] 1933, s. 6; A. Pasternak, *Perši arheologični rozkopki z rameni gr.-katol. Bogoslov's'koï akademii u L'vovi*, „Bogoslov'ia” [Я. Пастернак, Перші археологічні розкопки з рамени гр.-катол. Богословської академії у Львові, „Богословія”] 1936, nr 2-3, s. 165-179.

²⁸ *Greko-katolic'ka bogoslov's'ka akademii u L'vovi v drugomu tr'oblittu svojogo isnuvannâ (1932-34)*, Lviv [Греко-католицька богословська академія у Львові в другому трьохлітті свого існування (1932-34), Львів] 1935, s. 65; *Programa vkladiv gr. kat. Bogoslov's'koï Akademii na akademičnij rik 1934/35*, Lviv [Програма викладів гр. Кат. Богословської Академії на академічний рік 1934/35, Львів] 1934, s. 18.

²⁹ J. Slipij, *Promova na svâtočnij inavg'uracii akad. 1932/33 roku na Bogosl. Akademii u L'vovi dnâ 9. X. 1932*, „Niva” [Й. Сліпий, Промова на святочній інавгурації акад. 1932/33 року на Богосл. Академії у Львові дня 9. X. 1932, „Нива”] 1932, nr 10, s. 349.

³⁰ *Greko-katolic'ka bogoslov's'ka akademii u L'vovi v tret'omu tr'oblittu svojogo isnuvannâ (1934-1937)*, Lviv [Греко-католицька богословська академія у Львові в третьому трьохлітті свого існування (1934-1937), Львів] 1941, s. 51.

³¹ [...]*šo pri doteperišnij širij opici i umilim provodi Akademia bude dal'se rozrostatisâ v taku ukraïns'ku visoku školu, aka objime še bil'se dilânok nauki, niž dosi, i aka vkinci pri zagal'nij pidtrimci ukraïns'kogo gromadânstva peretvorit'sâ v povnij ukraïns'kij universitet, šo jogo ukraïns'kij nacii tak duže treba [(...) що при дотеперішній ширій опіці і умілим проводить Академія буде дальше розростатися в таку українську високу школу, яка обійме ще більше ділянок науки, ніж досі, і яка вкінці при загальній підтримці українського громадянства перетвориться в повний український університет, що його українській нації так дуже треба]*. K. Čehovič, *Greko-Katolic'ka Duhovna Akademia – Ukraïns'ka Visoka Škola u L'vovi*, „Žittâ i Znannâ” [К. Чехович, Греко-Католицька Духовна Академія – Українська Висока Школа у Львові, „Життя і Знання”] 1932, R. 14, nr 62, s. 412.

*Poza tym ukraiński katolicki uniwersytet w tych okolicznościach przyniesie częściowo realizację naszych aspiracji i przynajmniej zaspokoi potrzebę posiadania w pełni ukraińskiej szkoły w granicach Polskiego Państwa*³².

Wspomniany w zacytowanym fragmencie Katolicki Uniwersytet Lubelski, który miałby być jednostką wzorcową dla nowego ukraińskiego uniwersytetu, także został rozbudowany na bazie seminarium w Lublinie³³. Rektor Akademii ojciec Slipyj w lutym 1937 r. nawet zwrócił się do swego lubelskiego kolegi z prośbą o wysłanie statutu, aby dostosować własne dokumenty do nowego prawa oświatowego i doprowadzić do oficjalnego uznania instytucjonalnego³⁴. Niestety istnienie KUL nie było wystarczającym argumentem przemawiającym za pozytywnym rozpatrzeniem sprawy stworzenia uniwersytetu ukraińskiego. Starania były intensywne, ale II wojna światowa ostatecznie przekreśliła wszelkie nadzieje.

Pojawienie się nowej, sowieckiej władzy w 1939 r. po ustaleniu paktu Ribbentrop–Mołotow i okupacja Galicji przez Armię Czerwoną w drugiej połowie września spowodowały zamknięcie Akademii i większości cerkiewnych instytucji. Studentów poddano represjom, a po powrocie Sowieców na te obszary wiosną 1945 r. Akademię ostatecznie zlikwidowano, absolwenci zostali uwięzieni, a młodszych studentów wcielono do armii³⁵. W sowieckiej rzeczywistości system edukacji, jak zauważył Andrzej Szeptycki, służył zniewoleniu tych, którzy politycznie już byli uzależnieni, wzmacniał tę zależność poprzez zamianę *rodzimego dyskursu dyskursem państwa*

³² *V ostannim roci naša Akademiâ porobila vže dal’si kroki v cili osnuvannâ povnogo ukraïns’kogo katolic’kogo universitetu, šob realizuvati davnû dumku našogo Mitropolita šodo stvorennâ svojogo universitetu. Vpravdi doteperišnê 8-litnê isnuvannâ Akademii krok za krokom zmirâe do ceï cili, – ta podiï v minulomu roci sponukali našogo Osnovnika vistupiti iz zgradanim plânom pred verhovnoû cerkovnoû i deržavnoû vladou i domagatisâ priznannâ dlâ Akademii prav lûblins’kogo katolic’kogo universitetu. Zreštoû ukraïns’kij katolic’kij universitet zdijšnit’ skorše naši stremlinnâ sered cih obstavin i bodaj častinno zaspokoït’ potrebu povnoi ukraïns’koï školi v mežah Pol’s’koï deržavi [В останнім році наша Академія поробила вже дальші кроки в цілі оснування повного українського католицького університету, щоб реалізувати давню думку нашого Митрополита щодо створення свогого університету. Вправді дотеперішнє 8-літнє існування Академії крок за кроком зміряє до цієї цілі, – та події в минулому році спонукали нашого Основника виступити із згаданим пляном перед верховною церковною і державною владою і домагатися признання для Академії прав люблінського католицького університету. Зрештою український католицький університет здійснить скорше наші стремління серед цих обставин і бодай частинно заспокоїть потребу повної української школи в межах Польської держави], Greko-katolic’ka bogoslous’ka akademii u L’vovi v tret’omu tr’ohlittii svojogo isnuvannâ (1934-1937)... [Греко-католицька богословська академія у Львові в третьому трьохлітті свогого існування (1934-1937)...], s. 11.*

³³ Por. *Katolicki Uniwersytet Lubelski 1918-2018*, t. 1: 1918-1944, red. G. Bujak, Lublin 2019.

³⁴ Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie (ЦДАІАА), F. (zespół archiwalny) 451, op. 2,teczka 140, k. 197.

³⁵ B. Bocurkiv, *Ukraïns’ka Greko-Katolic’ka Cerkva i Radâns’ka deržava (1939-1950)*, przeł. z ang. N. Kočan, red. O. Turij, Lviv [Б. Боцюрків, *Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава (1939-1950)*, przeł. z ang. Н. Кочан, red. О Турій, Львів] 2005, s. 27-28; M. Pristaj, *L’viv’ska duhovna seminariâ 1783-1945 pp.*, Lviv–Rudno [М. Пристай, *Львівська духовна семінарія 1783-1945 pp.*, Львів–Рудно] 2003, s. 445.

*dominującego*³⁶. Józef Slipyj, hierarchia duchowna, profesorzy i kościelni działacze trafili do gułagów³⁷. Cerkiew i instytucjonalne jej zaplecze zostały zlikwidowane, pozabawione praw istnienia, ale mimo osiemnastoletniego uwięzienia metropolita Józef, godny następcą Andrzeja Szeptyckiego i jedyny rektor tej Akademii, nie porzucił idei uniwersytetu. W 1963 r., po interwencji papieża Jana XXIII, za zgodą Nikity Chruszczowa Slipyj wyjechał ze Związku Radzieckiego do Rzymu w celu uczestniczenia w II soborze watykańskim³⁸. Wyjazd był w istocie aktem deportacji bez prawa powrotu. Niemniej jednak odzyskanie wolności przyniosło nowe możliwości działania na rzecz Cerkwi i Ukrainy.

Józef Slipyj uważał, że jego służba trwa nadal, i nigdy nie uznawał aktu delegalizacji Cerkwi greckokatolickiej, którą miał sankcjonować „sobór” lwowski zorganizowany przez komunistów w 1946 r.³⁹ Warto nadmienić, że już po przełomie 1991 r., gdy odradzały się i rozwijały struktury Cerkwi prawosławnej i greckokatolickiej w Ukrainie, to wydarzenie było przedmiotem dyskusji, a ocena legalności soboru dobrym probierzem dalszej współpracy ze środowiskami nomenklaturowymi lub prób zachowania swojego zagrożonego *status quo* na drodze pokrętnych interpretacji tego wydarzenia zdecydowanie niekanonicznego i będącego chwytem czysto propagandowym⁴⁰. Slipyj oceniał pseudosobór jednoznacznie negatywnie i dlatego działał nadal tak, jakby wcześniej czy później Kościół w granicach Ukrainy miał się odrodzić, i kontynuował swoje plany stworzenia uniwersytetu. W tym celu wykorzystywał możliwości, które otwierały się przed nim w wolnym od komunizmu świecie. Metropolita pisał o tym w liście do Kongregacji ds. Kościołów Wschodnich 12 marca 1963 r., nieco ponad miesiąc po swoim uwolnieniu: *Przyjechawszy do Rzymu, otrzymałem wiele listów z różnych stron i czytając te listy, przekonałem się, że byłoby pożyteczne, a nawet konieczne zebranie w Rzymie*

³⁶ Jest to mechanizm występujący zarówno w przypadku polityki ZSRR wobec podporządkowanych mu państw Europy Środkowej, jak i w dominacji kolonialnej – A. Szeptycki, *Ukraina wobec Rosji. Studium zależności*, Warszawa 2013, s. 77.

³⁷ І. Нома, *Шляхами каторги Блаженнішого Йосифа Сліпого*, Рим [I. Хома, *Шляхами каторги Блаженнішого Йосифа Сліпого*, Рим] 1987.

³⁸ В. Вочурків, *Українська Греко-Католицька Церква в катакомбах (1946-1989)*, „Ковчег” [Б. Боцюрків, *Українська Греко-Католицька Церква в катакомбах (1946-1989)*, „Ковчег”] 1993, R. 1, s. 132; В. Гудзак, *Пострадянське церковне життя у незалежній Україні: емблематичні явища та виклики XXI століття* [Б. Гудзак, *Пострадянське церковне життя у незалежній Україні: емблематичні явища та виклики XXI століття*], [w:] *Od Kijowa do Rzymu. Z dziejów stosunków Rzeczypospolitej ze Stolicą Apostolską i Ukrainą*, red. M.R. Drozdowski, W. Walczak, K. Wiszowata-Walczak, Białystok 2012, s. 931-932.

³⁹ Na temat pseudosoboru i życia katakumbowej Cerkwi – por. B. Gudziak, S. Hurkina, O. Turij, *Hierarchia i duchowieństwo ukraińskiego Kościoła greckokatolickiego w podziemiu*, [w:] *Polska-Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, t. 4: *Katolickie unie kościelne w Europie Środkowej i Wschodniej – idea a rzeczywistość*, red. S. Stępień, Przemyśl 1998, s. 311-338; В. Вочурків, *Українська Греко-Католицька Церква і Радянська...* [Б. Боцюрків, *Українська Греко-Католицька Церква і Радянська...*], s. 130-164.

⁴⁰ M. Wawrzonek, *Religion and Politics in Ukraine: The Orthodox and Greek Catholic Churches as Elements of Ukraine's Political System*, Newcastle 2014, s. 152-154; tenże, *Religia i polityka na współczesnej Ukrainie. Cerkiew prawosławna i greckokatolicka jako elementy ukraińskiego systemu politycznego*, Kraków 2015, s. 208-210.

profesorów i naukowców Akademii, rozsianych po różnych krajach, gdzie jest wiele archiwów i bibliotek, i stworzenie stałej filii Lwowskiej Akademii [...]. Takie ukraińskie naukowe centrum przy Świętym Tronie mogłoby zająć się nauczaniem teologii, szczególnie historii, która odnosi się do dziejów unii. Profesorzy mogliby prowadzić kursy w Małym Seminarium i w Wielkim Seminarium św. Józafata⁴¹.

Już 24 czerwca 1963 r. w mieszkaniu Józefa Slipyja w Watykanie odbyło się posiedzenie profesorskiego kolegium, na którym postanowiono odnowić działalność Lwowskiej Akademii Teologicznej przez utworzenie Ukraińskiego Katolickiego Uniwersytetu z siedzibą w Rzymie⁴². Jednocześnie podjęta została decyzja, iż *w miarę możliwości, uniwersytet będzie miał kilka fakultetów, będą to: Teologiczna Akademia z jej wydziałem, wydział filozoficzny, prawniczy i inne. Ukraiński Katolicki Uniwersytet z centralnym ośrodkiem w Rzymie może mieć swoje fakultety w różnych krainach, w których przebywamy, a jego zadaniem jest wniesienie wkładu do skarbcza wiedzy powszechnej⁴³.*

Oficjalne ogłoszenie powstania Ukraińskiego Uniwersytetu Katolickiego w Rzymie nastąpiło na początku grudnia 1963 r. wraz z publikacją kolejnego dekretu metropolity Slipyja o budowie bazyliki św. Zofii (Mądrości Bożej).

⁴¹ *Pruihavsši do Rimu â otrimav bagato listiv vid riznih storin i čitauču ci listi â perekonavsâ, šo bulo b duže korisno i navit' neobhidno zibrati profesoriv i naukovciv Akademii, rozsiânih v riznih kraïnah, v Rimî, de é bagato arhiviv i bibliotek, stvorivši postijnju filiiu L'vivs'koï Akademii... Takij ukraïns'kij naukovij centr pri Svâtomu Pristolî mig bi zajmatisâ navčannâm z bogoslov'â, osoblivo istorii, šo vidnosit'sâ istorii unii. Profesori mogli b davati kursy takož v Malij Seminarii i v Velikij Seminarii Svâтого Josařata [Pruihavsši do Rimu я отримав багато листів від різних сторін і читаючи ці листи я переконався, що було б дуже корисно і навіть необхідно зібрати професорів і науковців Академії, розсіяних в різних країнах, в Римі, де є багато архівів і бібліотек, створивши постійну філію Львівської Академії... Такий український науковий центр при Святому Престолі міг би займатися навчанням з богослов'я, особливо історії, що відноситься історії унії. Професори могли б давати курси також в Малій Семінарії і в Великій Семінарії Святого Йосафата], List Blaženništogo Josifa Slipogo do Svâšetnoï Kongregacii Šhidnoï Cerkvî vid 12 bereznâ 1963 r. [Лист Блаженнішого Йосифа Сліпого до Священної Конгрегації Східної Церкви від 12 березня 1963 р.], list znajduje się w zbiorach Historycznego Archiwum Ukraińskiego Grekokatolickiego Kościoła w Rzymie, F. 2, op. IV a, teczka 28, Curia Romana 1963 I, k. 160.*

⁴² *Protokol z zasidannâ profesors'koï kolegii v spravî vidnovlennâ pracî Bogoslov's'koï Akademii i L'vovî čerez stvorennâ Ukraïns'kogo Katolic'kogo Universitetu z golovnim osidkom u Rimî ta v spravî prijnâttâ zvičajnih ta nadzvičajnih profesoriv č'ogo ž Universitetu [Протокол з засідання професорської колегії в справі відновлення праці Богословської Академії у Львові через створення Українського Католицького Університету з головним осідком у Римі та в справі прийняття звичайних та надзвичайних професорів цього ж Університету], list w zbiorach Historycznego Archiwum Ukraińskiego Grekokatolickiego Kościoła w Rzymie, F. 2, op. IV a, teczka 173, Opera Omnia Universitas, k. 15-17.*

⁴³ *Universitet bude objymati dekil'ka fakul'tetiv, v miru svojih spromožnostej, a same: Bogoslov's'ku Akademii z ii fakul'tetom, filosořičnij, prawničij ta inši. Ukraïns'kij Katolic'kij Universitet z osередnim osidkom u Rimî može mati svoj fakul'teti po riznih kraïnah našogo poselennâ, a jogo zavdannâ é vnesti svoju lep-tu v skarbniciu vselids'kogo znannâ (...) univеrsitet bude objimati dekil'ka fakul'tetiv, v miru svojih spromožnostej, a same: Bogoslov's'ku Akademii z ii fakul'tetom, filosořičnij, prawničij ta inši. Ukraïns'kij Katolicijs'kij Univеrsitet z osередnim osidkom u Rimî može mati svoj fakul'teti po riznih kraïnah našogo poselennâ, a jogo zavdannâ é vnesti svoju lep-tu v skarbniciu vselids'kogo znannâ], tamže.*

Powołanie do istnienia tych dwu instytucji odzwierciedla dwa skrzydła, dwie przestrzenie, w których upatrywał możliwość integracji rozproszonych po świecie Ukraińców i obrony legalnej Cerkwi greckokatolickiej oraz szans na osiągnięcie niepodległości przez Ukrainę. Była to decyzja bardzo symboliczna, odpowiadająca na potrzeby Ukraińców i pokazująca nadzieję, że za pośrednictwem naukowych i duchowych centrów można aktywizować społeczność ukraińską, zniwelować problemy oraz kompleksy związane z porażkami w narodowowyzwoleńczych zrywach i represjami wobec Cerkwi. Powołanie do życia soboru pod wezwaniem Mądrości Bożej w samym sercu katolickiego świata miało uwypuklić specyfikę chrześcijańskiego Wschodu, a jednocześnie pokazać, że Cerkiew greckokatolicka jest jego integralną częścią. Kolejny etap procesu tworzenia uniwersytetu, od momentu jego powstania w Rzymie do końca lat 80., jest mocno związany z katolickością właśnie. Lokalizacja uczelni w Wiecznym Mieście umożliwiała działania niedostępne w warunkach sowieckich w Ukrainie. Uniwersytet stał się centrum współpracy badaczy, a jednocześnie miejscem spotkania z Bożą Mądrością. Rozwijała się zatem nauka, prowadzone były badania i działalność wydawnicza, a czynnik duchowy odgrywał w tym procesie znaczącą rolę⁴⁴.

Trzeba jednak podkreślić, że uniwersytet nie zyskał pełnych praw uczelni wyższej ani w Watykanie, ani w państwie włoskim. Osiągnął status kolegium czy też seminarium, którego uczniowie zdobywali wyższe wykształcenie w innych uniwersytetach, a dopiero w drugiej kolejności dopełniali swoją wiedzę w trakcie kursów wypełnionych przedmiotami dotyczącymi rodzimej tradycji. Jednak dzięki szkołom letnim, dodatkowym wykładom, publikacji prac naukowych, podręczników i czasopism oraz funkcjonowaniu biblioteki do pewnego stopnia można mówić, że uniwersytet w Rzymie był prototypem przyszłego uniwersytetu we Lwowie. Wzorcem instytucji w zakresie organizacyjnym, programowym i ideowym, po który można było sięgnąć, gdy tylko stała się możliwa realizacja planu stworzenia uczelni w Ukrainie.

Wychowankowie rzymskiego uniwersytetu, przesiąknięci ideą służenia Cerkwi i ojczyźnie, byli niczym apostołowie którzy donieśli to cenne dziedzictwo czasów metropolity Szeptyckiego do Ukrainy. Slipyj tak pisał w testamencie:

Z tego względu, że ateizm jest teraz oficjalną doktryną w Ukrainie i we wszystkich krainach komunistycznego świata, ratujcie Ukraiński Katolicki Uniwersytet, ponieważ to kuźnia, w której mają szkolić się i wychowywać nowe pokolenia duchownych i świeckich apostołów, obrońców wolnej od przemocy prawdy i nauki! Niechaj Ukraiński Katolicki Uniwersytet z jego ośrodkami w krajach naszego zamieszkania będzie dla was przykładem i impulsem do nowych poszukiwań i do pracy naukowo-wychowawczej! Pamiętajcie, że naród, który nie zna swojej przeszłości albo utracił tę wiedzę z jego duchowymi skarbami,

⁴⁴ Zorganizowano pięć wydziałów (teologiczny, filozoficzno-humanistyczny, prawa i nauk społecznych, matematyczno-przyrodniczy i medyczno-farmaceutyczny), a językiem wykładowym był język ukraiński i łaciński, por. Ukrain's'kij Katolic'kij Universitet im. sv. Klimenta Papi v drugomu p`atilittu svoei dial'nosti 1968-1973, Rim [Український Католицький Університет ім. св. Климента Папи в першому п'ятиліттю свого постання і діяльності 1963-1968, Рим 1969, Український Католицький Університет ім. св. Климента Папи в другому п'ятиліттю своєї діяльності 1968-1973, Рим] 1974. Monografie dostępne online: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/20607/file.pdf>; <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/20051/file.pdf>, 20 VIII 2022.

*umiera i znika z powierzchni ziemi. Rodzima nauka uskrzydla naród do lotu na wyżyny dojrzałego narodu wśród narodów świata.*⁴⁵

Trzeci etap rozwoju uniwersytetu przypada na okres przełomu. Nowy czas wyznaczały transformacje demokratyczne, ważny był m.in. upadek muru berlińskiego, a w Ukrainie przede wszystkim uzyskanie niezależności w 1991 r. i wyjście Ukraińskiej Cerkwi Greckokatolickiej z podziemia. Wszystkie te zmiany umożliwiły powrót do Lwowa z Rzymu Myrosława Iwana Lubacziwskiego, następcy i kontynuatora Slipyja, oraz jego administracji. Powróciła wraz z nimi idea ponownego stworzenia albo precyzyjniej rzecz ujmując, przeniesienia z Rzymu do Lwowa Ukraińskiego Katolickiego Uniwersytetu. Pierwszym ośrodkiem odrodzenia i pielęgnowania tej idei był Instytut Historii Cerkwi utworzony w 1992 r. Tak naprawdę reprezentował go wówczas jeden człowiek – Borys Gudziak – absolwent uniwersytetów amerykańskich Syracuse University i Harvard University oraz nieco później, już po powstaniu Instytutu Historii Cerkwi, rzymskich uczelni: Papieskiego Uniwersytetu Urbaniana i Papieskiego Instytutu Wschodniego w Rzymie. Był też wychowankiem rzymskiego Kolegium św. Zofii za czasów Józefa Slipyja (1983-1984)⁴⁶. Zainicjował on badania dziejów Cerkwi greckokatolickiej, prześladowanej i żyjącej w „katakumbowej” rzeczywistości od czasu pseudosoboru lwowskiego (1946) aż do przełomu lat 90. (tzw. żywa historia). Na bazie Instytutu Historii Cerkwi w 1994 r. odrodziła się Lwowska Akademia Teologiczna, a w 2002 r. w wyniku reorganizacji powstał Ukraiński Katolicki Uniwersytet.

Symboliczne, dające natchnienie do rozbudowy tej wymarzonej przez poprzednie pokolenia ukraińskiej chrześcijańskiej wyższej szkoły stało się błogosławieństwo papieża Jana Pawła II dla Ukraińskiego Katolickiego Uniwersytetu, udzielone podczas wizyty pasterskiej w Ukrainie w 2001 r., choć oficjalne otwarcie uniwersytetu, który

⁴⁵ *Z oglądu na te, šo ateizm ē teper oficijnoū doktrinoū v Ukraīni i v usih kraīnah komunističnogo svitu, rātujte Ukraīn'skij Katolic'kij Universitet, bo ce kuznā, v ākij maūt' viškolūvatīsā i vihovuvatīsā novi pokolinnā svāsenikiv i mir'skih apostoliv, borciv za vil'ni vid nasillā pravdu i nauku! Nehaj Ukraīn'skij Katolic'kij Universitet iz jogo oseredkami v kraīnah vašogo poseleonnā bude dlā vas zrazkom i poštovhom do novih šukan' i do naukovo-vihovnoī praci! Pam'ātajte, šo narid, ākij ne znaē abo zagubiv znannā svogo minulogo z jogo duhovnimi skarbami, vmiraē i znikaē z licā zemli. Ridna nauka okrilūē narod do letu na veršini zrilogo sered narodiv svitu narodu! [З огляду на те, що атеїзм є тепер офіційною доктриною в Україні і в усіх країнах комуністичного світу, рятуйте Український Католицький Університет, бо це кузня, в якій мають вишколюватися і виховуватися нові покоління священиків і мирських апостолів, борців за вільні від насилля правду і науку! Нехай Український Католицький Університет із його осередками в країнах вашого поселення буде для вас зразком і поштовхом до нових шукань і до науково-виховної праці! Пам'ятайте, що нарід, який не знає або загубив знання свого минулого з його духовними скарбами, вмирає і зникає з лиця землі. Рідна наука відкрилоє народ до лету на вершини зрілого серед народів світу народу!], Буд'мо soboū! Žittā i zarovit' patriarha Josifa Slipogo, red. O. Turij, R. Skakun, Lviv [Буд'мо собою! Життя і заповіт патріарха Йосифа Сліпого, red. O. Турій, Р. Скакун, Львів] 2017, s. 48-49.*

⁴⁶ Borys Gudziak po rzymskich studiach w roku 1998 został wyświęcony na kapłana, w 2012 r. otrzymał święcenia biskupie. Dziś pełni funkcję arcybiskupa i metropolity filadelfijskiego w USA, jest także prezydentem i przewodniczącym senatu UKU, por. <https://ucu.edu.ua/administration/vladyka-borys-gudzyak/>.

początkowo posiadał jeden fakultet (humanistyczny), nastąpiło dopiero w roku 2005, kiedy teologia jako dyscyplina naukowa została uznana przez postsowieckie państwo. Współcześnie uczelnia rozwija się niezwykle dynamicznie i już mało kto pamięta, że na samym początku była to wyłącznie szkoła nauk teologicznych – dyscypliny, której nie wolno było nauczać i która, co warto podkreślić, także dziś nie ma wsparcia państwowego. Instytucja swoje istnienie zawdzięcza wyłącznie hojności ofiarodawców i poświęceniu pracowników.

UKU był od samego początku alternatywą dla tego, co nazywamy sowieckim czy postsowieckim światem. Nie tylko przez to, że prezentował zupełnie inne standardy w teologicznej nauce w Ukrainie, ale przede wszystkim dlatego, że był pozytywnym modelem niezideologizowanej naukowej jednostki. Z tego powodu ośrodek przyciągał nie tylko teologów, ale i humanistów, początkowo głównie historyków, a z czasem także badaczy związanych z naukami społecznymi. Dawali oni odpór nadal istniejącym wyższym naukowym szkołom, które z różnych powodów z dnia na dzień nie były w stanie pozbyć się sowieckiego dziedzictwa w nauce i życiu organizacyjno-instytucjonalnym. Istnienie „żywej tradycji” dzięki rzymskim absolwentom UKU oraz wysiłek nowych kadr naukowo-dydaktycznych, dążących do zmian w wyższej oświacie, spowodowały dynamiczny rozwój ośrodka.

W 2008 r. powstała w UKU szkoła biznesu, a prawdziwy *boom* na nowe kierunki nastąpił po rewolucji godności w latach 2013-2014, gdy uruchomiono takie kierunki jak socjologia, politologia, prawo, administracja publiczna, psychologia, rehabilitacja fizyczna i uznawany za „perelkę” najnowszy kierunek – szkoła nauk komputerowych. Dziś w UKU funkcjonuje 30 kierunków, powstają prace doktorskie, uczelnia ma pełną akceptację Stolicy Apostolskiej i państwa ukraińskiego w pracach uniwersyteckich, rozbudowuje się miasteczko uniwersyteckie, które zaczęło powstawać w 2010 r. Centrum im. Andrzeja Szeptyckiego jest kwintesencją stylu tego ośrodka, z jednej strony jest to informacyjno-źródłowe laboratorium i miejsce spotkań badaczy z różnych stron świata (nowoczesna biblioteka, sale konferencyjne i wystawowe), z drugiej – również duchowo-religijne miejsce ze świątynią Mądrości Bożej, ulokowaną w sercu miasteczka, obejmującego także budynek z salami wykładowymi i akademik ze stołówką.

Szeroka perspektywa historyczna ukazująca narodziny idei i realizację planu utworzenia ukraińskiego i katolickiego uniwersytetu jest ważna dla zrozumienia celu tej uczelni oraz jej znaczenia dla Ukrainy. Wyjaśnia również, dlaczego stało się to możliwe dopiero w czasach po przełomie 1991 r. Jest to wiedza nieodzowna dla tych badaczy, którzy zechcą podjąć dyskusję nad rolą i misją tego ośrodka w obliczu znacznie większego przełomu czy raczej wstrząsu w życiu społeczeństwa ukraińskiego, jakim był wybuch wojny 24 lutego 2022 r. Rosyjska agresja w Ukrainie pokazała z całą mocą, że 1991 r. nie przyniósł w istocie ostatecznego pożegnania z sowieckim dziedzictwem, z którego spuścizną można i wręcz należy walczyć, wykorzystując także zasoby pozamilitarne: potencjał naukowy, moralny i organizacyjny uniwersytetu.

BIBLIOGRAFIA

- Archivio della Congregazione per le Chiese Orientali (ACO), Ruteni, 53, pos. 480/28, fol. 7a, Sopuch-Lauri, 1926.
- Baczyński A., Sawicki D., *Studium Teologii Prawosławnej Uniwersytetu Warszawskiego i jego „teologiczni spadkobiercy”*, „Elpis” 2018, t. 20, s. 231-252, <https://doi.org/10.15290/elpis.2018.20.25>.
- Baran A., *Borot'ba ukraïns'kih deputativ avstrijs'kogo parlamentu za vprovadžennâ ukraïns'koï movi v diâl'nosti osvîtnih, administrativnih ta sudovih institucij Gabsburz'koï monarhii (1848–1918 rr.)* [Баран А., *Боротьба українських депутатів австрійського парламенту за впровадження української мови в діяльності освітніх, адміністративних та судових інституцій Габсбурзької монархії (1848–1918 рр.)*], [w:] *Язык український в зусіи і діяльності еліт на Україні на протязі віків. Культура, наука, освіта, релігія, суспільство, політика*, red. W. Mokry, Kraków 2015, s. 541-552.
- Vocîrkiv B., *Ukraïns'ka Greko-Katolic'ka Cerkva i Radâns'ka deržava (1939-1950)*, przeł. z ang. N. Kočan, red. O. Turij, Lviv [Боцюрків Б., *Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава (1939-1950)*], przeł. z ang. Н. Кочан, red. О. Турій, Львів] 2005.
- Vocîrkiv B., *Ukraïns'ka Greko-Katolic'ka Cerkva v katakombah (1946-1989)*, „Kovčeg” [Боцюрків Б., *Українська Греко-Католицька Церква в катакомбах (1946-1989)*], „Ковчег”] 1993, R. 1, s. 123-164.
- Bud'mo sobou! Žittâ i zapovit patriarha Josifa Slipogo*, red. O. Turij, R. Skakun, Lviv [*Будьмо собою! Життя і заповіді патріарха Йосифа Сліпого*], red. О. Турій, Р. Скакун, Львів] 2017.
- Čehovič K., *Greko-Katolic'ka Duhovna Akademiâ – Ukraïns'ka Visoka Škola u L'vovî, „Žittâ i Znanâ”* [Чехович К., *Греко-Католицька Духовна Академія – Українська Висока Школа у Львові, „Життя і Знання”*] 1932, R. 14, nr 62, s. 411-412.
- Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie (ЦДАІАЛ), F. (zespół archiwalny) 451, op. 2,teczka 140.
- Draus J., *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie 1918-1946. Portret kresowej uczelni*, Kraków 2007.
- Greko-katol. Bogoslous'ka Akademiâ u L'vovî (Z nagodi її vidkrittâ)*, „Dilo” 230 (16 žovtnâ 1929) [Греко-катол. Богословська Академія у Львові (З нагоди її відкриття)], „Діло” 230 (16 жовтня 1929)], s. 2.
- Greko-katolic'ka bogoslous'ka akademiâ u L'vovî v drugomu tr'oblittû svojogo isnuvannâ (1932-34)*, Lviv [Греко-католицька богословська академія у Львові в другому трьохлітті свого існування (1932-34)], Львів] 1935.
- Greko-katolic'ka bogoslous'ka akademiâ u L'vovî v tret'omu tr'oblittû svojogo isnuvannâ (1934-1937)*, Lviv [Греко-католицька богословська академія у Львові в третьому трьохлітті свого існування (1934-1937)], Львів] 1941.
- G'udzâk B., *Postradâns'ke cerkovne žittâ u nezaležnij Ukraïni: emblematicni âviša ta vikliki XXI stolittâ* [Гудзак Б., *Пострадянське церковне життя у незалежній Україні: емблематичні явища та виклики XXI століття*], [w:] *Od Kijova do Rzymu. Z dziejów stosunków*

- Rzeczypospolitej ze Stolicą Apostolską i Ukrainą*, red. M.R. Drozdowski, W. Walczak, K. Wiszowata-Walczak, Białystok 2012, s. 929-950.
- Gudziak B., Hurkina S., Turij O., *Hierarchia i duchowieństwo ukraińskiego Kościoła grekokatolickiego w podziemiu*, [w:] *Polska–Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, t. 4: *Katolickie unie kościelne w Europie Środkowej i Wschodniej – idea a rzeczywistość*, red. S. Stępień, Przemysł 1998, s. 311-338.
- Нома І., *Шляхами каторги Блаженнішого Йосифа Сліпого*, Рим [Хома І., *Шляхами каторги Блаженнішого Йосифа Сліпого*, Рим] 1987.
- Hrycak J., *Historia Ukrainy. 1772-1999. Narodziny nowoczesnego narodu*, przeł. K. Kotyńska, Lublin 2000.
- Isaëvič Ā., „*Lysaeum trilingue*”: *Koncepcia trimovnoji školi u Ėvropi v XVI st.*, [w:] *Ostroz'ka davnina. Doslidžennâ i materialy*, red. Ī. Mič'ko, Lviv [Ісаєвич Я., „*Lysaeum trilingue*”: *Концепція тримовної школи у Європі в XVI ст.*, [w:] *Острозька давнина. Дослідження і матеріали*, red. І. Мицько, Львів] 1995, т. 1, s. 8-12.
- Jakowenko N., *Historia Ukrainy od czasów najdawniejszych do końca XVIII wieku*, przeł. O. Hnatiuk, K. Kotyńska, Lublin 2000.
- Kačmar V., *Sprava ukraiń'skogo universitetu na tli pol's'ko-ukraiń'skib superečnostej u Galicini 1901–1908 rr.*, „*Problemi slov'anoznavstva*” [Качмар В., *Справа українського університету на тлі польсько-українських суперечностей у Галичині 1901–1908 рр.*, „*Проблеми слов'янознавства*”] 2002, nr 52, s. 47-58.
- Kačmar V., *Pitannâ pro stvorennâ ukraiń'skogo universitetu u L'vovi v avstrijs'komu parlamenti na počatku XX st.*, [w:] *L'viv: misto-suspil'stvo-kul'tura: zb. nauk. pr.*, red. M. Mudrij, Lviv [Качмар В., *Питання про створення українського університету у Львові в австрійському парламенті на початку XX ст.*, [w:] *Львів: місто-суспільство-культура: зб. наук. пр.*, red. М. Мудрий, Львів] 1999, s. 421-430.
- Kačmar V., *Za ukraiń'skij universitet u L'vovi. Ideâ nacional'noï višoï školi u suspil'no-političnomu žitti galic'kib ukraińciv (kinec' XIX – počatok XX st.)*, Lviv [Качмар В., *За український університет у Львові. Ідея національної вищої школи у суспільно-політичному житті галицьких українців (кінець XIX – початок XX ст.)*, Львів] 1999.
- Katolicki Uniwersytet Lubelski 1918-2018*, t. 1: *1918-1944*, red. G. Bujak, Lublin 2019.
- Kempa T., *Akademia Ostrogska*, [w:] *Szkolnictwo prawosławne w Rzeczypospolitej*, red. A. Mironowicz, U. Pawluczuk, P. Chomik, Białystok 2002, s. 55-79.
- Korolev's'kij K., *Mitropolit Andrej Šeptic'kij (1865-1944)*, Lviv [Королевський К., *Митрополит Андрей Шептицький (1865-1944)*, Львів] 2014.
- Krochmal A., *Przepisy kościelne i państwowe regulujące stosunki między obrządkami*, [w:] A. Krochmal, *Konflikt czy współpraca? Relacje między duchowieństwem łacińskim i grekokatolickim w diecezji przemyskiej w latach 1918-1939*, Lublin 2001, s. 60-65.
- Kuszka P., *Postać sługi Bożego metropolity Andrzeja Szeptyckiego*, [w:] *Kościół, naród, państwo. Działalność i dziedzictwo Metropolity Andrzeja Szeptyckiego (1865-1944). Materiały z międzynarodowej konferencji w Krakowie 25-26 listopada 2009 roku*, red. A.R. Szeptycki, Wrocław–Warszawa 2011, s. 17-25.
- Lencik V., *Prof. d-r Ivan Krip'akevič, âk profesor Bogoslov's'koï Akademii u L'vovi (spomin pro znamenitogo profesora)*, „*Ukraiń'skij istorik. Žurnal Ukraiń'skogo İstoričnogo Tovaristva*”

- [Ленцик В., Проф. д-р Іван Крип'якевич, як професор Богословської Академії у Львові (спомин про знаменитого професора), „Український історик. Журнал Українського Історичного Товариства”] 1993, nr 1/4, s. 170-173.
- Lenczewski M., *Studium Teologii Prawosławnej na Uniwersytecie Warszawskim w latach 1925-1939*, Warszawa 1992.
- List Blaženništvo Josifa Slipoga do Svášennoï Kongregacii Shidnoï Cerkvi vid 12 berezná 1963 r. [Лист Блаженнішого Йосифа Сліпого до Священної Конгрегації Східної Церкви від 12 березня 1963 р.], Historyczne Archiwum Ukraińskiego Grekokatolickiego Kościoła w Rzymie, F. 2, op. IV a,teczka 28, *Curia Romana 1963 I*.
- Мицько І., *Ostroz'ka slov'ano-greko-latins'ka akademiiá*, [w:] *Ostroz'ka davnina. Doslidzenná i materialy*, red. І. Мицько, Lviv [Мицько І., *Острозька слов'яно-греко-латинська академія*, [w:] *Острозька давнина. Дослідження і матеріали*, red. І. Мицько, Львів] 1995, t. 1, s. 13-23.
- Mudrij S., *Naris istorii Cerkvi v Ukraïni*, Rim [Мудрий С., *Нарис історії Церкви в Україні*, Рим] 1990.
- Mudrij M., *Spór o ukraiński uniwersytet we Lwowie na przelomie XIX i XX stulecia i ukraiński [tajny] uniwersytet (1921-1925)*, [w:] *Academia Militans. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie*, red., wstęp i zakończenie A. Redzik, Kraków 2015, s. 895-920.
- Mudrij M., *V objimach politiki. Ukraïns'kij taemnij universitet u L'vovi, 1921-1925*, „Visnik NTS: informacijne vidanná” [Мудрий М., *В обіймах політики. Український таємний університет у Львові, 1921-1925*, „Вісник НТШ: інформаційне видання”] 2011, nr 46, s. 36-41.
- Mudrij M., *Vid Avstrii do Pol'šy: problema ukraińskogo universitetu u L'vovi v peršij čverti XX st* [Мудрий М., *Від Австрії до Польщі: проблема українського університету у Львові в першій чверті XX ст.*], [w:] *Lwów. Miasto, społeczeństwo, kultura. Studia z dziejów Lwo-wa*, t. 4, red. K. Karolczak, Kraków 2002, s. 291-309.
- Papierzyńska-Turek M., *Między tradycją a rzeczywistością. Państwo wobec prawosławia 1918-1939*, Warszawa 1989.
- Paprocki H., *Studium Teologii Prawosławnej Uniwersytetu Warszawskiego (1925-1939)*, „Wiadomości Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego” 1973, nr 4, s. 62-68.
- Pasternak Á., *Peršy arheologični rozkopki z rameni gr.-katol. Bogoslov's'koï akademii u L'vovi, „Bogoslov'ia”* [Пастернак Я., *Перші археологічні розкопки з рамени гр.-катол. Богословської академії у Львові*, „Богословія”] 1936, nr 2-3, s. 165-179.
- Portnov A., *Nauka u vıgnanni: naukova i osvıtná diál'nist' ukraińskoi emigracii v mižvoënnij Pol'šy (1919-1939)*, Harkiv [Портнов А., *Наука у вигнанні: наукова і освітня діяльність української еміграції в міжвоєнній Польщі (1919-1939)*, Харків] 2008.
- Portnov A., *Studium pravoslavnogo bogoslov'á Varšavs'kogo universitetu (1925-1939)*, „Ukraïns'kij arheografičnij šoričnik” [Портнов А., *Студіум православного богослов'я Варшавського університету (1925-1939)*, „Український археографічний щорічник”] 2006, nr 10-11, s. 386-397.
- Pristaj M., *L'viv's'ka dubovna seminariá 1783-1945 pp.*, Lviv-Rudno [Пристаї М., *Львівська духовна семінарія 1783-1945 рр.*, Львів-Рудно] 2003.
- Programa vıkladiv gr. kat. Bogoslov's'koï Akademii na akademičnij rik 1934/35*, Lviv [Програма викладів гр. кат. Богословської Академії на академічний рік 1934/35, Львів] 1934.

- Programa vkladiv gr. kat. Bogoslov's'koï Akademii na litnij semester akad. roku 1933/34*, Lviv [Програма викладів гр. кат. Богословської Академії на літній семестер акад. року 1933/34, Львів] 1933.
- Protokol z zasidannâ profesors'koï kolegii v spravi vidnovlennâ pracî Bogoslov's'koï Akademii u Lvovî čerez stvorennâ Ukraïns'kogo Katolic'kogo Universitetu z golovnim osidkom u Rimî ta v spravi prijnâtâ zvičajnih ta nadzvičajnih profesoriv čogo ž Universitetu* [Протокол з засідання професорської колегії в справі відновлення праці Богословської Академії у Львові через створення Українського Католицького Університету з головним осідком у Римі та в справі прийняття звичайних та надзвичайних професорів цього ж Університету], *Historyczne Archiwum Ukraïnskiego Greckokatolickiego Kościoła w Rzymie*, F. 2, op. IV a,teczka 173, *Opera Omnia Universitas*.
- Redzik A., *Zarys historii Uniwersytetu Jana Kazimierza (perspektywa ustrojowa i ogólnouniwersytecka)*, cz. 1: *Ab ovo ad mala*, [w:] *Academia Militans. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie*, red., wstęp i zakończenie A. Redzik, Kraków 2015, s. 61-202.
- Šeptic'kij A., *Pastir's'ki poslannâ 1899–1914 rr.*, t. 1, Lviv [Шептицький А., Пастирські послання 1899–1914 рр., т. 1, Львів] 2007.
- Šiška O., *Naše miŝto: L'viv*, Lviv [Шишка О., Наше місто: Львів, Львів] 2011.
- Slipij J., *Promova na svâtočnij inavg'uracii akad. 1932/33 roku na Bogosl. Akademii u Lvovî dnâ 9. X. 1932*, „Niva” [Сліпий Й., Промова на святочній інавгурації акад. 1932/33 року на Богосл. Академії у Львові дня 9. X. 1932, „Нива”] 1932, nr 10, s. 347-351.
- Stoczewska B., *Projekt utworzenia w 1924 r. ukraińskiego uniwersytetu w Krakowie na tle sporów wokół ukraińskich dążeń do powstania własnej wszechnicy*, „*Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego*” 2008, t. 11, s. 185-206.
- Suhij O., *L'viv's'kij universitet na rubežî XIX–XX st.: organizaciâ, skoli, gromads'ke žittâ*, „*Visnik L'viv's'kogo universitetu. Seriâ iŝtorična*” [Сухий О., Львівський університет на рубежі XIX–XX ст.: організація, школи, громадське життя, „Вісник Львівського університету. Серія історична”] 2013, nr 49, s. 52-77.
- Szeptycki A., *Ukraina wobec Rosji. Studium zależności*, Warszawa 2013.
- Szeptycki A.R., *Słowo wstępne*, [w:] *Kościół, naród, państwo. Działalność i dziedzictwo Metropolity Andrzeja Szeptyckiego (1865-1944)*, red. A.R. Szeptycki, Wrocław–Warszawa 2011, s. 9-16.
- Ukraïns'kij Katolic'kij Universitet im. sv. Klimenta Papi v drugomu p'âtilittû svoïi diâl'nosti 1968-1973*, Rim [Український Католицький Університет ім. св. Климента Папи в другому п'ятиліттю своєї діяльності 1968-1973, Рим] 1974.
- Ukraïns'kij Katolic'kij Universitet im. sv. Klimenta Papi v peršomu p'âtilittû svogo postanâ i diâl'nosti 1963-1968*, Rim [Український Католицький Університет ім. св. Климента Папи в першому п'ятиліттю свого постання і діяльності 1963-1968, Рим] 1969.
- Ukraïns'kij Katolic'kij Universitet im. sv. Klimentîâ Papi i jogo pravna osnova*, Rim [Український Католицький Університет ім. св. Климентія Папи і його правна основа, Рим] 1967.
- Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*, [online] <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19210440267/O/D19210267.pdf>.
- Vavžonek M., *Ekumenična diâl'niŝ' Andriâ Šeptic'kogo v Ukraïni ta Rosii*, Rim [Вавжонек М., Екуменічна діяльність Андрія Шептицького в Україні та Росії, Рим] 2006.

- Wawrzzonek M., *Religia i polityka na współczesnej Ukrainie. Cerkiew prawosławna i greckokatolicka jako elementy ukraińskiego systemu politycznego*, Kraków 2015.
- Wawrzzonek M., *Religion and Politics in Ukraine: The Orthodox and Greek Catholic Churches as Elements of Ukraine's Political System*, Newcastle 2014.
- Za ukraińskij universitet. Zakonoprojekt Ukraińskogo Sojmowego Klúbu*, „Dilo” 31 (11 lútogo 1926) [*За український університет. Законопроект Українського Соймowego Клубу*, „Діло” 31 (11 лютого 1926)], s. 1.
- Zvit Verbovnoho Arhiépiskopa z diál'nosti Ukraińskogo Katolic'kogo Universitetu za akad. rik 1969-70*, [w:] *Ukraińskij Katolic'kij Universitet im. sv. Klimenta Papi v drugomu p'atilittú svoï diál'nosti 1968-1973*, Rim [*Звіт Верховного Архієпископа з діяльності Українського Католицького Університету за acad. рік 1969-70*, [w:] *Український Католицький Університет ім. св. Климента Папи в другому п'ятиліттю своєї діяльності 1968-1973*, Рим] 1974, s. 21-25.

Oleh TURIJ – doktor nauk filozoficznych (historia), dyrektor Instytutu Historii Kościoła i wicerektor do spraw zewnętrznych Ukraińskiego Katolickiego Uniwersytetu we Lwowie. Autor ponad 120 artykułów poświęconych problemom etno-religijnym, cerkiewno-politycznym oraz międzykonfesyjnym relacjom w Ukrainie; współredaktor rocznika „Kowczeh” (osiem numerów) i innych publikacji: *Головна Руська Рада (1848-1851): протоколи засідань і книга кореспонденції* (2002); *Віра після атеїзму: релігійне життя в Україні в період демократичних перетворень і державної незалежності* (2004); *Religiöse Pluralität als Faktor des Politischen in der Ukraine* (2015); *Verfolgt für die Wahrheit: Ukrainische griechisch-katholische Gläubige hinter dem Eisernen Vorhang* (2020). Wykładowca i badacz wizytujący w uniwersytecie w Wiedniu, a także w Mainz, Ratyzbonie, Ottawie, Edmonton, Notre-Dame (Indiana).

Alicja NOWAK – doktor habilitowana nauk humanistycznych, profesor uniwersyteckiej w Zakładzie Studiów Polsko-Ukraińskich na Wydziale Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego. Autorka kilkadziesiątu artykułów, współredaktor naukowa „Latopisów Akademii Supraskiej” (2019, 2020, 2021), monografii: *Rola monasterów w kształtowaniu kultury ukraińskiej w wiekach XI-XX* (2014) oraz *Studia o kulturze cerkiewnej w dawnej Rzeczypospolitej* (2016, 2019, 2022), autorka monografii: *Człowiek wobec wieczności. Ukraińskie i białoruskie prawosławne piśmiennictwo żałobne w XVII w.* (2008); *Priesthood in the Teachings for the Clergy. On the History of Religious Reform in the Kievan Metropolitanate throughout the 16th and 17th Centuries* (2017). Jej naukowe zainteresowania związane są z dziejami i kulturą Kościołów wschodnich na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej.